Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४४५ / घ

Title प्रत्ययाभिव्याजमलक्षणव्याख्या

Author

Extent २० पत्रे Age

Subject छन्दः शास्त्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रत्यभिज्ञाहृदयव्याख्या

४४५

१७ पत्राणि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं. ५५५८

[illegible]

[illegible]

१० पत्राणि

[illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रीगणेशायनमः। नृसिंहंसच्चिदानंदंप्रणम्यतदनुग्रहातः व्याख्यास्येमत्ययाभिख्यंस्पष्टम
ष्टमलक्षणं॥१॥कथितानांमात्राभेदमात्रपरिमितानामार्यादीनांवर्णगणभेदभिन्नानांश्रीप्र
भृतीनांवृत्तानांचेयत्तांप्रस्तारादिभिर्निर्धारयितुमष्टमोध्यायआरभ्यते॥ ॥समंप्रस्तारः॥ ॥
पृथगनयोःपद्योरधिकारस्सन्नियोगशिष्टन्यायन्यावृत्तये। तेननिवृत्तेप्यन्यतरस्मिन्नन्य
तरदनुवर्ततएव। विधिवाक्यापेक्षितपदोपस्थितिमात्रार्थकतयातदेकवाक्यतापस्तत्तरमेवा
नयोश्शाब्दधीजनकता। सममित्यन्वर्थसंज्ञा। यस्यपद्यस्यचतुर्षुपादेषुगुरुलघुविन्यासक्र
मलक्षणंलक्षणमनुवर्ततेक्वचिदपिनविपर्येतितत्समवृत्तमिति। यदायावत्संख्याकामात्राव एम०
र्णावागरूलीलाकतिधाभेत्स्यंतइतिबुभुत्साभवतितदातत्समुदायोमहानितिकल्प्यतेः तद्वुदका १
नामाद्यादिस्थानभेदेनलघुगुरुविन्यसनप्रयुक्ततयातत्समसंख्यत्वोव्यभिचारेणायावंतो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भेदास्संभवंतितावतांनिश्शेषाणामूर्ध्वाधोभावेनविन्यस्तानांसमुदायस्तत्प्रस्तारइत्युच्यतइ
तिप्रस्तारइत्यप्यन्वर्थसंज्ञा।महासंज्ञाकरणात्॥ ॥द्वेपूर्वस्यग्लौ॥ ॥आद्यस्योक्तानामकस्य
छंदसोद्वेसमवृत्तेभवतः।एकगुरुकचरणाकंएकलघुकचरणांचेति।तस्यएकोगुरुस्तदधोलि
खितएकोलघुश्चेतिसमप्रस्तारइत्यर्थः।ग्लावितिसंयोगनिर्देशादोत्तराधर्यलाभः यथा ऽ ।
अत्रद्वेउक्तायाग्लावितिस्फुटतयावक्तव्येपूर्वस्येतिसापेक्षपाठस्यनिर्देशान्मात्राप्रस्तारादिक
मपिप्रतिपिपादयिषितमितिगम्यते। गुर्वादिर्लघ्वंतश्चप्रस्तारइतिसर्वत्रोनकस्मादप्युत्तरइ
तिमुख्यंपूर्वत्वंगुरोरेवेतिपूर्वशब्देनगुरुरुच्यते।तथाचएकस्यगुरोरेकोगुरुःतदधोलिखि
तोद्वौलघूचप्रस्तारः।तस्यचद्वेपङ्क्तीस्तइत्यप्यर्थः।गितिग्लावितिपदविभजनादित्तिवदंति।य
था ऽ। संख्याचर॥ ॥द्विस्तात्स्तुयुतस्ताभ्यामुत्तरेषां॥ ॥सचवर्णप्रस्तारोद्विःस्थाप्यः।

४नकस्मादपिपूर्वःसर्वगो४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऊर्ध्वखंडो गुरुणा अधःखंडो लघुना च युतः कार्यः। स च द्वितीयच्छंदः प्रस्तारो भवति। तच्छंदः स
२ मवृत्तस्य संख्या द्विगुणा सती उत्तरच्छंदस्स मवृत्तसंख्या। यथा अयं द्वेधा लिखितः
ऊर्ध्वाधःखंडो गुरुलघुभ्यां युतो जातः अस्युक्तायाः प्रस्तारः पूर्वसंख्या २ द्विगु
णा जाता अस्युक्ता समवृत्तसंख्या। ४। एवमग्रेपि। अत्र यावृ शं गुरुलघुरूपं विवक्षितं
तन्मवृत्तादित्य नेनोच्यते। तत्र द्विः यथास्थानमधोपि स्थाप्यं। एवं चोर्ध्वपङ्क्तिरधोपि तथैव
वलेख्येत्यागतं। तर्ह्यनयोः कथं विशेष इति चेत्। इत्थं। पूर्वसूत्रे पूर्वस्य लाविति वाक्यांतरं क्रि
यते। पूर्वस्येति चावर्तते। तथा च गुरूणां मध्ये प्रथमस्य गुरोरधो द्वौ लघू लेख्याविस्यर्थः संप
द्यते। एवं सति द्विस्तादित्यस्यायमपवादो भवति। [illegible] च द्वितीया पङ्क्तिरादौ द्विला सिद्धा। ननु कथ राम०
मेकस्मिन्स्थाने द्वौ लघू स्याताम्। एकस्य स्थानसंभवेपि द्वितीयस्य स्थानाभावात्। न चाग्रिम २

ऽ
।

ऽ ऽ
। ऽ
ऽ ।
। ।

ऽ
।
ऽ
।

स्थानेतस्यनिवेशः।तस्यतदूर्ध्वाकावरुढत्वात्।नचवामतःस्थानांतरकल्पनंकल्पकाभावादिति
चेत्।अंकानांवामतोगतिरितिन्यायस्तनाथानु[illegible]।[illegible]पपत्तेरेवकल्पकत्वमित्याशयात्।अ
थद्वितीयपङ्क्तौलघुद्वयोत्तरगुरुरेवगुरूणांप्रथमः।तदधरएकोलघुर्न्यस्तः।अवशिष्टोलघुःक्वा
स्थाप्यः।वामस्थानस्यापितदूर्ध्वलघ्वाक्रांतत्वादितिचेत्तर्हिद्वैपर्वस्यगरइत्यंतवाक्यांतरं।तस्यचा
यमर्थः।यदिनिरंतरंदक्षिणोत्तरभावेनऊर्ध्वाधोभावेनवाद्वैमात्रेमेलनयोग्येस्यातांविरोधाभा
वेस्थानांतरकल्पनासंभवेनतदाद्वैमात्रेमिश्रीकृत्यगुरुरूपेणैवस्थाप्येतथाचस्थानांतरकल्प
नस्यद्वित्त्वदित्यस्यचायमपवादः।एवंचोर्ध्वपङ्क्तिःस्थानापेक्षयास्थानाल्पत्वमपिनदोषाय।महत्
त्वमसंख्यायाश्चानपायात्।लाघवसंभवाच्च।तस्यवाक्यत्रयपर्यवसितार्थः।प्रथमेगुरोरतिरि
क्ताउत्तरागुरवोलघवश्चयथोर्ध्वपङ्क्तौतथाधोलेख्याः।प्रथमगुरोश्चाधरएकोलघुस्तद्वामतःस्था

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

३ नांतरे परो लघुः। यदि तृतीयादिपङ्क्तिषु वामस्थानादुपर्येको लघुस्तेन मिश्रीकृत्यायं गुरुरेव कार्य
ः। यदि तृतीयादिपङ्क्तिषु वामस्थानादुप च तत्रैव षष्ठपंक्त्यादौ द्वौ लघू प्रथमगुरुवामतो नैरं
तर्येण स्तः तदापि ते मिश्रीकृत्य गुरुः स्थाप्यः। सति संभवे प्रथमगुरुवामस्थाने गुरुरेव स्था
प्यः इति यावत्। एवं यावत्सर्वलघुर्भवति तावत्कार्यं। लघुकल्पकस्य गुरोरभावात्प्रस्तारपूर्ति
ः एवं च एकस्य गुरोर्गुरुलौ च प्रस्तार इति व्याख्यानं बालानामुदाहरणादर्शनायेति मंतव्यं। सं
ख्यासाधनमपि एवं स्यात् इति एकस्य गुरोर्द्वे पङ्क्ती भवतः इत्युक्त्या लघोरेका पङ्क्तिः। प्रस्ताराभावा
दित्युक्तप्रायं। गुर्वेको द्विगुणः सर्वलघ्वंकयुक्तः अग्रिमगुर्वेको भवति। गुर्वेकयोरंतरमेव अ
धिलगांकः। एवमुत्तरत्रापि। यद्वा तदेको द्विगुणः सर्वांकेण युतः तदुत्तरतत्सजातीयस्यांको राम०
भवति। एवं च लघ्वंकादग्रिमलघ्वंकस्य गुर्वेकादग्रिमगुर्वेकस्य सिद्धिः। अथ वा समयुतः ए ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

आ३

वैणेत्येव॥ ततश्च गुरुर्लघुनायुतो ग्रिमलघोः लघुर्गुरुणायुतो ग्रिमगुरोरंक इति सिद्धं
भवति। एतस्य पक्षे त्रिमात्रिकांककल्पनं सुकरं। त्रिगुरुप्रस्तारो यथाः संख्याप्रथा

I	S	IS	SS	ISS	SSS
१	२	३	५	८	१३

घ्यगुर्वंकः २ द्विगुणः ४ पूर्वलघ्वंकेन १ युक्तो जातो द्वितीयगु
र्वंकः॥५॥ अनयोर्गुर्वंकयोरंतरं त्रिमात्रांकः 3 गुर्वंको द्विगु
ती णः॥१०। पूर्वलघ्वंकेन ३ युक्तः जातः स्वर्तृयगुर्वंकः १३। अनयोरंतरं पंचमात्रा
कः ८। एवमग्रेपि। यद्वा लघ्वंकः ३। द्विगुणः ६। पूर्वगुर्वंक २ युक्तः मात्रा पंचकांकः ८
सद्विगुणः १६। पूर्वगुर्वंक ५ युक्तः जातो मात्रासप्तकांकः २१। एवमग्रेपि। यद्वा गुर्वंकः
:२ पूर्वलघ्वंकेन १ युतो जातस्त्रिमात्रांकः ३। अयं पूर्वांकेन २ युक्तः जातो गुरुद्वयां
कः ५ अयं पूर्वलघ्वंकेन ३ युक्तो जातः पंचमात्रांकः ८। अयं पूर्वगुर्वंकेन ५ युक्तो

SSS
IISS
ISIS
SIIS
IIIIS
ISSI
SISI
IIISI
SSII
IISII
ISIII
SIIII
IIIIII

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४ जातः गुरुत्रयांकः[13] एवमन्येपिप्रकाराः ऊहनीयाः। एवमुत्तरत्रापिसंख्याप्रस्तारौ बोध्यौ॥
वस्तुतस्तु द्विरित्यत्र द्विपदस्य ताभ्यामित्यत्र द्विवचनस्य चोपादानं प्रकृताभिप्रायं। पूर्वस्य ग्ला
वित्तिद्वयोरेव प्रकृतत्वात्। विवक्षितं तु योजनीयसमुदायस्यावयवायावंतस्तावत्संख्यतया यो
जनभाजनसमुदायं विन्यस्य क्रमेणैषु खंडेषु योजनीयसमुदायावयवा मेलनीयाः। एवं स
तिमिलितस्य विवक्षितः प्रस्तारो भवतीति। अयं च प्रकारः आर्यादिप्रस्तारे उपयुज्यते। तथा
हि तत्र चातुर्मात्रिको गणः। एतादृशाश्च गणाः सार्धसप्त पूर्वोत्तरार्धयोः। तत्रापि षष्ठगणो जग
णः नल इति द्वावेव तत्र भेदौ। चरमार्धे षष्ठगणस्थानीयो लघुरेक एव। उभयत्रापि विषमस्थाने
जातिरिक्ताश्चत्वार एव गणाः। समे च मसभजनलाः पंचापि। अंते गुरुरेक एवेति च। नियतं ल राम०
क्षणमुक्तं। चतुर्थी तथा च एतादृशप्रस्तारे कर्तव्ये आद्यस्थाने चत्वार एव गणाः। द्वितीये पंचे ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिचतुर्गणीयोजनभाजनं।पंचगणीयोजनीया। तस्याः पंचावयवा इति चतुर्गणीं पंचधाधो
धो विलिख्य जातेषु पंचसु खंडेषु क्रमेण प्रथमखंडे मं गणं। द्वितीये सं गणं। तृतीये जं चतुर्थे
मं पंचमे नलं च योजयेत्। एवं सप्तविंशति भेदा भवंति। अग्रिमस्थानस्य विषमत्वात्तत्र चत्वा
रो भेदा इति विंशतिगणीं। चतुर्धा संस्थाप्य आद्यादिखंडेषु क्रमेण मसभनलान् मेलयेत्। एवम
शीति भेद आर्यायाः प्रथमः पादो भवति। एवं द्वितीयपादे पि विंशतिगणी प्राग्वत्। षष्ठे जनलभे
दे न द्वावेव भेदौ इति विंशतिगणीं। द्विधा स्थापयित्वा आद्यखंडे जं द्वितीयखंडे नलं च मेलयेत्। ए
वं चत्वारिंशद्भेदाः। ततः सप्तमस्थाने चत्वारो गणा इति चत्वारिंशतं चतुर्धा विलिख्य प्राग्वत् मसभ
नलैः संयोज्य जाताः षष्ठ्युत्तरशतभेदाः। ततः एको गुरुरित्येतेष्वेव योजितः। अशीतिप्रथमपा
दान् षष्ठ्युत्तरशतधा स्थापयित्वा खंडक्रमेणैकैक द्वितीयपादे योजिते जातान्यार्यापूर्वार्धानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अष्टशतयुतानिद्वादशसहस्राणि। तृतीयपादेपिप्राग्वदशीतिः। तुरीयेपिविंशतिः प्राग्वत्। षष्ठे
५ लघुरेकएवेति एतेष्वेवयोजितः। ततः सप्तमे चत्वार इतिमलविंशतिंचतुर्धाविन्यस्यमसभनले
ः संयोज्यजाताभेदा अशीतिः। तत एकोगुरुरित्येतेष्वेवयोजितः। जातास्तुरीयाः पादाः अशी
5 तिः। ततः अशीतितृतीयपादानशीतिधाविलिख्य स्वंडक्रमेणतुरीयपादेषुमेलितेषुजातानि
आर्योत्तरार्धानिषट्सहस्राणिचत्वारिशतानि। पुनरनेनैवक्रमेणपूर्वोत्तरयोरर्धयोर्मेल
नेजाताआर्याभेदाः। अष्टौकोटयः एकोनविंशतिलक्षाणिविंशतिसहस्राणि ८१९२००००
मलघुकाष्टाविंशतिगुरुकस्यमहतः प्रागुक्तमात्राप्रस्तारीत्याप्रस्तारेक्रियमाणे १७८५६ राम०
३०६६०५२९ एकमहापद्मः सप्तनिखर्वाणिपंचाब्दाः षडर्बुदानिकोटित्रयंषट्लक्षाणिष
ष्टिसहस्राणिपंचशतानिएकोनत्रिंशत्। अत्रविषमजाः संकीर्णगणागणांतरयुक्तषष्ठा ५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अर्धांतलघुकाश्चपंक्तयो १७८५५४८७४०५२९ पिनिष्पद्यंते। तत्रतासांत्यागे १७८५५४८
७४०५२९ कृतेतत एवआर्याभेदाः स्युः। एतएवयथाप्रस्तारतः स्युस्तथास्त्रकारस्याशयमुप
वर्ण्यप्रस्तारक्रमः प्रदर्शितः। अस्यार्थस्यनिदर्शनार्थंमणद्वयस्यस्थानभेदप्रयुक्ताभेदालि
ख्यंते। यथागौगांतः गमध्यः गादिश्चतुर्लश्चेति आर्यादिषुपंचगणाः। तत्रगमध्यं। विहाय
चत्वारोविषमेस्थाने। समेतुपंचापीत्युक्तंततश्चचतुर्गणीपंचधाधोधः स्थापिता यथा

ऽऽ॥ऽऽ॥ऽऽ॥ऽऽ॥ऽऽ॥
ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥ऽ॥

पंचगण्यवयवाः

ऽ	ऽ
॥	ऽ
।	ऽ।
ऽ	॥
॥	॥

एषामाद्येन ऽऽ प्रथमः खंडः। द्वितीयेन ॥ऽ द्वितीयः। तृतीयेन ।ऽ। तृतीयः चतुर्थेन ऽ॥ तुरीयः पंचमेन ॥॥ पंचमः खंडोयुतोजातः आर्यासंबंधिगणद्वयप्रस्तारः विंशति पंक्तिरूपः यथा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६

6

ऽऽऽऽ	ऽऽऽ।।	ऽऽ।।ऽ	ऽऽ।।।।	ऽ।।ऽऽ	ऽ।।ऽ।।	ऽ।।।।ऽ	ऽ।।।।।।	।ऽ।ऽऽ	।ऽ।ऽ।।

।ऽ।।।ऽ	।ऽ।।।।।	।।ऽऽऽ	।।ऽऽ।।	।।ऽ।।ऽ	।।ऽ।।।।	।।।।ऽऽ	।।।।ऽ।।	।।।।।।ऽ	।।।।।।।।

एवंउत्तरत्रापिबोध्यंअ
ष्टमात्रिकप्रागुक्तप्रस्तारे
तुचतुस्त्रिंशद्भेदाः यथा

ऽऽऽऽ	ऽऽऽ।।	ऽऽ।ऽ।	ऽऽ।।ऽ	ऽऽ।।।।	ऽ।ऽऽ।	ऽ।ऽ।ऽ	ऽ।ऽ।।।	ऽ।।ऽऽ	ऽ।।ऽ।।	ऽ।।।।ऽ

ऽ।।।।।।	।ऽऽऽ।	।ऽऽ।ऽ	।ऽऽ।।।	।ऽ।ऽऽ	।ऽ।ऽ।।	।ऽ।।ऽ।	।ऽ।।।ऽ	।ऽ।।।।।	।।ऽऽऽ	।।ऽऽ।।

।।ऽ।ऽ।	।।ऽ।।ऽ	।।ऽ।।।।	।।।ऽऽ।	।।।ऽ।ऽ	।।।ऽ।।।	।।।।ऽऽ	।।।।ऽ।।	।।।।।ऽ।	।।।।।।ऽ	।।।।।।।।

अत्रचतुर्दशाधिकाः अनेनैवक्रमेणसप्तपंचाशन्मात्राप्रस्तारेक्रियमाणेअनुपयुक्ता
बहवोभेदाआयास्यंतीतिलाघवादेषःप्रकारआश्रितः एवंचोत्सर्गापवादादिभावापन्ना राम०
नेकवाक्यकल्पनान्यूनतादिदोषाणांनावसरः नवाप्रक्रमवैरूप्यंयदिचैवंवर्णानामपि ६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गणशोवयवशश्च प्रस्तारः कर्तुं शक्य इत्युच्यते तदाऽपरं मरुत्ताशप्यक्रमाचरितं प्रकारेयत्ता
यावच्च नियमस्यत्वात् । यदाहुः उपेयप्रतिपत्त्यर्थो उपाया अव्यवस्थिता इति एकवर्णस्य द्वौ भेदा
वित्यवगतमेव ह्येवं स्येति अस्यैकवर्णेन योगे कर्तव्ये गुरुलघुरूपत्वेन आत्मकृतया द्वेधा
स्थापयित्वा गुरुलघुमेलने कृते गगं लगं गलं ललमिति चत्वारो भेदाः पुनरेकवर्णस्यैवं मेलने
अष्टौ भेदाः मयरादयः इतः परं लाघवानुरोधे न गणं स्थापयित्वा गणेनैव योगः कार्यः । उभाव
प्यष्टावयवाविति मयाद्यष्टकमष्टधा विलिख्य खंडक्रमेणैव मयादयोऽष्टौ मेलनीयाः यद्येकोव
र्णः शेषः तदैतेष्वेव द्विधा स्थापितेषु खंडक्रमेण गुरुलघ्वयोर्योज्यो यदि द्वौ शेषौ तदा एवं गणं च
तुर्धा लिखित्वा चतुर्षु खंडेषु क्रमेण गगादयो योज्याः त्रयश्चेद्गणरूपेणैवेति एतत्प्रकारानुसा
रेणैवार्यावर्णप्रस्तारसाधारणनष्टोद्दिष्टादिसाधनं सुलभं तो यथा भवति तथा म[redacted] जेद्वृत्तित्रि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्त्रीव्याख्यास्यामः यद्यप्येवं चतुरादिभिरपि कर्तुं शक्यं तथापि बुद्धिप्रणिधानायासो भविष्यती
ति बोध्यं एतादृशविलक्षणप्रस्तारस्यैव विवक्षिततया नातिप्रसंगादीनामवसरः अथोपयोगा
नुपयोगौदासीन्येनाधिकविषयबोधलिप्सया विनोदकौतुकतया वा गौरवादावप्यादरप्रसरः
तदा तदपि प्रकारान्तरमस्तु नाम पंक्तिस्थापनेनैव संख्यापि सिद्धप्राया। यतो योजनीयावयवानां
योजनभाजनावयवैर्गुणने मिलितन्तत्प्रस्तारसंख्या भवतीत्यलमधिकेन॥ ॥पादार्णतस्त्र
क्रदलैकार्णविन्यासाद्वल्ली॥ ॥ष्टच्छकोद्दिष्टपादाक्षरसंख्यायां दलमेकं वा विशोध्य शि
ष्टायामपि संख्यायामेवं यावत्संख्यासमाप्ति विशोध्यशोधनक्रमेण तच्चिह्नानां दकाराणामेका एम०
राणां चाधोधो विन्यासे साक्षरावलिर्वल्लीसंज्ञका स्यात् यथा षडक्षरचरणगायत्रीछंदसो
वल्ली [illegible] ॥ ॥ततोंत्यादेकं द्वाभ्यां स्वेन वर्धयेदित्येके॥ ॥तस्या वल्यास्त्रस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्थानमारभ्यएकसंख्यामेकारस्थानेद्वाभ्यांवर्धयेत्। ततस्तदूर्ध्वस्थानेनिवेशयेत्। तच्चयदि
दलस्थानंतत्संख्यांतयैवगुणयेत्। यदिचैकस्थानंतदाद्वाभ्यामितिक्रमेणयावद्वल्लीस्थानस
मास्तिगुणितंफलंतच्छंदस्समवृत्तसंख्यास्यादित्येकआचार्यामन्यंतेइत्यर्थः। यथागायत्रीव
ल्ल्याः | ६ | उक्तक्रमेणगुणानेजातंफलं | ६४ | एवमन्येषामपि॥ ॥तस्यछ्यनंपूर्वेषां
॥ ॥ | ९ | तस्यछंदसस्समवृत्तसंख्याद्व | ६४ | भ्यामनातत्सर्वेषांछंदसांसमवृत्तसंख्या
६४ द्वि | ६ ९ | रहिता ६२। जाताउक्तादिसुप्र | २ | तिष्ठांतानांपंचानांछंदसांसमवृत्तसंख्या
६२॥ ॥व्येकेनस्वेनाभ्यस्तमर्धसमं॥ ॥तस्यछंदसस्समवृत्तसंख्याएकरहितयातयै
वसंख्ययागुणितासतीतच्छंदोर्धसमवृत्तसंख्यास्यात्। यथागायत्रीसमवृत्तसंख्या ६४
व्येका ६३। अनयोर्गुणनफलं। जातागायत्र्यर्धसमवृत्तसंख्या ४०३२॥ ॥तद्युक्तंचत
५समवृत्तसंख्यास्यात्

यथागायत्र्याः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८ याविषमं॥ ॥तच्छंदोर्धसमयुक्तं तत्समं व्येकेन स्वेन गुणितं सत्तस्य विषमवृत्तसंख्या स्यात्
।यथात्युक्ताया अर्धसमं १२ समं ४ अनयोर्योगः १६ व्येकेन स्वेन १५ गुणितः २४०।जा
तात्युक्तौ विषमवृत्तसंख्या २४०॥ ॥त्रिः स्वेन सर्वं॥ ॥तस्य समं स्वेन समेन त्रिः वारत्रयं
गुणितं सत्तस्य छंदसः समार्धसमविषमवृत्तवृंदं भवतीति यथात्युक्तायाः समं ४ अने
नैव त्रिर्गुणितं १६।६४।२५६ जातमत्युक्तावृत्तवृंदं २५६॥ ॥छंदसो वा॥ ॥छंदोक्षरा
णां सर्वेषां प्रस्तारवशात्संख्यावशाद्वा यत्समं निष्पद्यते तदेतच्छंदस्सर्ववृत्तं स्यात्। य
थात्युक्ताक्षराणि ८ एषामुक्तवज्जातं समं २५६ इदमेवात्युक्तावृत्तवृंदं २५६।यद्वा छं
दोक्षराणां प्रस्ताराद्वा सममर्धसमं विषमं च ज्ञातुं शक्यमित्यर्थः।नन्वनंतरोक्तोयं विवेक राम०
ःपंक्तीनां बाहुल्यात्समादीनां विप्रकीर्णत्वादुपायानामननुगमाच्चेत्यत आह॥ ॥स ८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

म्र वर्गेण विषमेणाव्यवधानादन्यात्॥ ॥स्वस्य स्वेन गुणनं वर्गः यथा द्वयोश्चत्वारि। त्रयाणां
नव। चतुर्णां षोडश वर्गः। पुनः प्रथमेन गुणितो घनः यथा द्वयोरष्ट। त्रयस्य सप्तविंशतिः।
चतुर्णां चतुःषष्टिरित्यादि। समद्विघातो वर्गः समत्रिघातो घन इति प्राचः। तथा वर्गस्य प्र
थमो राशिर्वर्गमूलं। घनस्य प्रथमो राशिर्घनमूलमिति च व्यवहरंति। छंदोक्षरेभ्यः प्रस्तार
वशात्संख्यावशाद्वा यत्समं भवति स एव वर्गो यस्य तेन तन्मूलेनेति यावत्। छंदःपादाक्षरे
भ्योत्से यत्समं स्यात्तस्य वर्गेणेति वा। तत्संख्यापरिछिन्नपङ्क्तिगणेन विषमेणाव्यवधानमाला
च्य विषमादन्यद्वृत्तमस्तीति जानीयात्। अत्र समार्धसमयोरर्धसमयोर्वा पूर्वोत्तरावधिभा
वः। प्रकारांतरस्यासंभवात्। यथा अनुष्टुप्पादाक्षराणि ८ एषां प्रस्तारे पङ्क्तयः २५६। अस्य वर्गमू
लं षोडश १६। अत्युक्तापादाक्षर २ प्रस्तारे समं ४ अस्य वर्गः॥ १६॥ तावत्यो विषमवृत्तपङ्क्तयः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२ योव्यवधायिकाः तथाहि आदौ समपङ्क्तिः। ततः षोडशविषमपङ्क्तयः ततोन्यदित्यादिक्रमेण
ज्ञाताविषमपङ्क्तयः २४०। शिष्टानि षोडश। शिष्टेष्वपि विवेकोपायमाह॥ ॥समतुल्यार्ध
समेनतत्रापि॥ ॥शिष्टास्वपि पङ्क्तिषु समवृत्तसंख्यातुल्या अर्धसमपङ्क्तयः समयोर्व्यव
धायिकाः स्युः यथा शिष्टासु षोडशपङ्क्तिषु। आदौ समपङ्क्तिः। ततस्समवृत्त ४ संख्यातुल्याश्चत
स्रोर्धसमपङ्क्तयः ततस्समपङ्क्तिः। अनयैव रीत्या द्वादशार्धसमानि चत्वारि समानीति स्पष्टोयं
विभाग इति भावः॥ ॥समवर्गघनानां युतिर्वा समान्तरं॥ ॥समं समस्य वर्गः समस्य घन
श्च एषां योगः समयोर्व्यवधायकः स्यात्। यथा प्रतिष्ठायाः समं ४ अस्य वर्गः १६ समं ४ स्य घ राम०
नः ६४ एषां योगः ८४ तथाचादौ समपङ्क्तिः। १ [illegible] तुरशीतिपङ्क्तयः ततस्सममिति रीत्या
चत्वारि समानीति सिद्धं। अथैकद्व्यादिलगक्रि[illegible]। तत्र द्विकोष्ठा प्रथमा पङ्क्तिः। तदधः पार्श्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्यपविंदह्यर्धकोष्टकत्रिकोष्टाद्द्वितीयापङ्क्तिः। एवं [illegible] चतुष्कोष्ठात्तृतीयापङ्क्तिः। इतिक्रमेणास
मविंशतिकोष्टपर्य। ताः षड्विंशतिपङ्क्तयः पंचै [illegible] तकोष्टपर्यंताश्चतुरुत्तरशतपङ्क्तयो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri